

STUDIA
GEOHISTORICA

NR 04|2016 ROCZNIK HISTORYCZNO-GEOGRAFICZNY

Fundacja Centrum GeoHistorii • Instytut Geodezji i Kartografii • Instytut Historii KUL
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych US • Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN
Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego

STUDIA GEOHISTORICA. Rocznik historyczno-geograficzny

Redakcja

Bogumił Szady (redaktor naczelny), Beata Konopska, Radosław Skrycki,
Tomasz Związek (sekretarz redakcji), Tomasz Panecki

Redakcja językowa i korekta

Konrad Byzdra

Tłumaczenia

autorzy, Julia Szotysek

Rada Naukowa

Zdzisław Budzyński (Rzeszów), Andrzej Janeczek (Warszawa), Tomasz Jurek (Poznań),
Keith Lilley (Belfast/Wielka Brytania), Andrew Pernal (Brandon/Kanada), Tadeusz Siwek (Ostrawa/Czechy),
Rostysław Sossa (Kijów/Ukraina), Grzegorz Strauchold (Wrocław), Robert Šimůnek (Praga/Czechy)

Recenzenci tomu 4

Wojciech Chudziak, Martyna Deszczyńska, Zbigniew Górczak, Maria Jankowska, Iwona Jażdżewska,
Andrzej Klonder, Anna Kołodziejczyk, Andrzej Kopiczko, Małgorzata Elżbieta Kowalczyk,
Adam Kozak, Joanna Kumor-Mielnik, Mieczysław Kunz, Dariusz Lorek, Wojciech Mielewczyk,
Grzegorz Myśliwski, Wiesław Nowosad, Piotr Pabjanek, Marek Radoch,
Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska, Francesco Somaini, Péter Szabó, Piotr Werner, Filip Wolański

Redakcja map

autorzy, Tomasz Panecki

Adres Redakcji

Fundacja Centrum GeoHistorii
Redakcja Studia Geohistorica
05-082 Stare Babice, ul. Gen. Tadeusza Kutrzeby 4

Strona internetowa

studiageohistorica.pl
Wersja drukowana (papierowa) jest wersją pierwotną rocznika Studia Geohistorica

Współwydawcy rocznika

Biblioteka Główna Uniwersytetu Szczecińskiego, Fundacja Centrum GeoHistorii,
Instytut Geodezji i Kartografii, Instytut Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II,
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego,
Zespół Historii Kartografii przy Instytucie Historii Nauki PAN

Rocznik wydawany pod patronatem Komisji Geografii Historycznej przy Polskim Towarzystwie Historycznym

Projekt okładki: Jacek Młodożeniec

Ilustracja na okładce: *Kalisz – Plan miasta i przyległej okolicy* autorstwa Ludwiga von Bröckera z 1802 r.

Skład i łamanie: Artur Hamryszczak

© Copyright by Fundacja Centrum GeoHistorii

ISSN 2300-2875

Nakład 100 egz.

Warszawa 2016

Spis treści • Contents

Tradycje geografii historycznej • Traditions of historical geography

Ludomir Sawicki

Geografia a krajoznawstwo

(uwagi wstępne Beata Konopska, opracowanie Beata Konopska) 7

Stanisław Herbst

Prace nad „Atlasem historycznym Polski”

(uwagi wstępne Henryk Rutkowski, opracowanie Henryk Rutkowski)..... 14

Artykuły • Articles and theses

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Czym były mazowieckie "płozy"? (uwagi wstępne)

What were the Masovian "płozy"? (Preliminary Remarks) 27

Robert Klimek

Ślady średniowiecznej granicy Warmii między Reszlą a Świętą Lipką

Traces of the Medieval Border of Warmia between Reszl and Święta Lipka 38

Ewa Ziółek

Relacja Grzegorza Piramowicza o osuszaniu Bagien Pontyjskich za pontyfikatu Piusa VI

Grzegorz Piramowicz's Account of Draining the Pontian Marshes during

the Pontificate of Pope Pius VI 51

Krzysztof Boroda

Wpływy z czopowego jako wskaźnik lokalnego zróżnicowania poziomu produkcji

piwa pełnego w miastach Królestwa Polskiego w latach 60. XVI w.

Income from Czopowe as an Indicator of Regional Diversity of Full Beer

Production in the Cities of the Polish Crown in the 1560s 66

Xavier Rochel

The End of Gaps and Heathlands in French National Forests, 19th Century.

A Case Study Based on Forest Management Plans

Zanik polan i wrzosowisk we francuskich lasach państwowych w XIX w.

Studium przypadku na podstawie planów zarządzania lasami 81

Tomasz Figlus

Typy morfogenetyczne wsi w środkowej Polsce

Morphogenetic Types of Rural Settlements in Central Poland..... 90

Tomasz Babczyński, Tomasz Kubik, Roman Ptak, Grzegorz Strauchold
GIS as a Tool to Analyze the History of Silesia and the Changes in its Political
(and Cultural) Geography
GIS jako narzędzie do analizy historii Śląska oraz zmian w jego geografii politycznej
i kulturowej..... 113

Mateusz Zawadzki
„Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego” jako źródło do badań
nad strukturą parafialną województwa lubelskiego
The “Tabella of Towns, Villages and Settlements of the Kingdom of Poland”
as the Source for Research into the Parochial Structure of the Lublin Voivodeship 142

Anna Paulina Orłowska, Bartosz Nowożycki, Grzegorz Pac
Handel wołami na terenie Wielkopolski i Śląska w świetle szesnastowiecznego
spisu jarmarków i komór celnych
The Trade in Oxen on the Territory of the Greater Poland and Silesia in the Light
of the 16th Century Description of Annual Fairs and Toll Houses 153

Recenzje i omówienia • Reviews and discussions

Historical Atlas of Poland in the 2nd half of the 16th Century: Voivodeships of Cracow,
Sandomierz, Lublin, Sieradz, Łęczyca, Rawa, Płock and Mazovia, ed. by Marek Słoń;
transl. by Agata Staszewska; Martha A. Brożyna, Peter Lang Edition,
Frankfurt am Main 1973–[2014],
4 volumes, XXIX + 1597 pp., illustrations, 27 folded maps
(Alexei Frolov) 163

Magdolna Szilágyi: On the Road: The History and Archaeology of Medieval
Communication Networks in East-Central Europe, Budapest 2014
(Archeolingua Series Minor, 35),
ss. 254, 89 il. (w tym 30 map i 4 plany miast)
(Ewelina Siemianowska)..... 169

The World in a Mirror, Word Maps from the Middle Ages to the Present Day,
ed. Jan Parmentier, Museum aan de Stroom, Antwerp 2015, ss. 192, il. 150 + 25
(Lucyna Szaniawska)..... 173

Kartografia morska i krain nadmorskich, red. R. Skrycki, Instytut Historii
i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego,
Zespół Historii Kartografii Instytutu Historii Nauki PAN, Szczecin 2014;
24 × 17 cm, ss. 204, 54 ryc., 4 tab.
(Jan Rutkowski)..... 177

Алексей А. Фролов, Нина В. Пиотух: Исторический атлас Деревской пятины Новгородской земли (по писцовым книгам письма 1495–1496 годов). В 3 томах: Москва–Санкт-Петербург, Альянс-Архео, 2008.	
Т. 1: Исследование и таблицы, ss. 368;	
Т. 2: Атлас и справочные материалы, ss. 272;	
Т. 3: Уездные планы последней четверти XVIII века, ss. 266	
(Rostysław Sossa).....	182
Nazwy miejscowe Polski. Historia. Pochodzenie. Zmiany, t. 10–12 (Ra–Rż), red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch, U. Bijak, [autorzy haseł: U. Bijak, E. Borysiak, J. Chłędzińska, B. Czopek-Kopciuch, P. Dudek, A. Galasińska, W. Makula-Kosek, I. Nobis, R. Przybytek, P. Swoboda, U. Wójcik, K. Zawodzińska-Bukowiec, Z. Zierhoffer], Polska Akademia Nauk. Instytut Języka Polskiego, Kraków 2015, ss. 160 (t. 10), 146 (t. 11), 168 (t. 12)	
(Ewa Oronowicz-Kida).....	185
Kit Mayers: The First English Explorer. The Life of Anthony Jenkinson (1529–1611) and his Adventures on Route to the Orient, Devon 2015, ss. 366	
(Krystyna Szykuła).....	189
<i>Komunikaty i sprawozdania • Communiqués and reports</i>	
Konferencja „Przestrzenne aspekty historycznych badań demograficznych, społecznych i gospodarczych (do 1945 r.)” – Pobierowo, 21–23 października 2015 r.	
(Michał Gochna)	195
„European Social Science History Conference” – Walencja (Hiszpania), 30 marca–2 kwietnia 2016 r.	
(Michał Gochna)	195
Zebranie naukowe polskiej sekcji European Society for Environmental History – Warszawa, 16 stycznia 2016 r.	
(Piotr Guzowski)	196
„Mapa jako narracja interpretacyjna”. XXIX Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii – Wrocław, 24–26 września 2015 r.	
(Jerzy Ostrowski)	197
Sprawozdanie z konferencji „Województwo poznańskie w XVI w.” – Kościan, 1 lipca 2015 r.	
(Michał Słomski).....	202
Sprawozdanie z konferencji „Geografia historyczna. Wyzwania przyszłości” – Łódź, 11–12 czerwca 2015 r.	
(Magdalena Deptuła).....	204

Spis treści

Pro memoria

Alfred Franciszek Kaniecki (1941–2016) 207

* * *

Listy do redakcji 209

Informacja dla autorów • Guidelines for Authors 210

po sobie ok. 130 bardzo różnych rękopiśmiennych dokumentów kartograficznych pozwalających prześledzić proces twórczy oraz różne koncepcje i realizacje ich autora.

W zamykającej tę sesję dyskusji wypowiedziano się m.in.: o poszczególnych etapach i różnych aspektach regulacji Odry rozpoczętej już przez Austriaków po wielkiej powodzi w 1743 r., o wpływie przekształceń własnościowych wsi w Królestwie Polskim na możliwe do prześledzenia na mapach liczne zmiany w nazewnictwie osiedli wiejskich, a także o potrzebie zwiększenia udziału archiwistów w konferencjach poświęconych historii kartografii.

Tematem czwartej, najkrótszej sesji były zażytkowe „Zbiory kartograficzne”. Z powodu nieobecności części autorów złożyły się na nią tylko dwa referaty. W pierwszym Anna Małka w imieniu czworga współautorów z gdańskiego oddziału Państwowego Instytutu Geologicznego – Państwowego Instytutu Badawczego scharakteryzowała przechowywane w jego zbiorach archiwalnych pruskie mapy geologiczne i topograficzne z XIX i pocz. XX w., przypominając przy okazji najstarszą mapę geologiczną ziem polskich Jeana-Étienne’a Guittarda z 1762 r. Z pruskich map geologicznych i geologiczno-glebowych najwartościowsze są te w skali 1:25 000, z pełną treścią topograficzną. Są także mapy w mniejszych skalach: 1:100 000, 1:200 000 i 1:500 000. Wszystkie one wykorzystane były po wojnie w Państwowym Instytucie Geologicznym jako materiał pomocniczy przy opracowywaniu map 1:300 000, a następnie 1:50 000 i 1:200 000. Korzystano z nich również w badaniach zmian linii brzegowej morza i obszarów ujściowych rzek.

Cenny i oryginalny zbiór kartograficzny Biblioteki Kórnickiej przybliżyła jego opiekunka Aneta Falk w przygotowanym wspólnie z Aleksandrą Losik-Sikorską referacie *Mapy w służbie Działyńskich i Zamojskich*. Referentka omówiła okoliczności powstania tego zbioru, gromadzonego najpierw przez Tytusa i Jana Działyńskich, a później Władysławów Zamojskich (ojca i syna), zaprezentowała najcenniejsze obiekty (m.in. *Geografię* Ptolemeusza z 1482 r.) oraz zwróciła uwagę na dużą wartość dokumentacyj-

ną niektórych zespołów, np. rękopiśmiennych map dóbr kórnickich oraz map związanych z głośnym, zakończonym w 1902 r. sporem z Węgrami o okolice Morskiego Oka.

Po krótkiej końcowej dyskusji, głównie o kórnickich zbiorach, ogólnego podsumowania obrad dokonała wiceprzewodnicząca Zespołu Historii Kartografii przy IHN PAN dr hab. Beata Konopska. Podziękowała wrocławskim współorganizatorom za duże zaangażowanie w przygotowanie i przeprowadzenie konferencji, pochwaliła przygotowaną z inicjatywy prof. Andrzeja Tomczaka bardzo udaną wystawę w Archiwum Państwowym, zapowiedziała wydanie materiałów konferencyjnych jako 30 tomu serii „Z Dziejów Kartografii” i zaprosiła obecnych na następne spotkanie w 2016 lub 2017 r. Jego miejsce i tematyka zostały ustalone kilka miesięcy po wrocławskiej konferencji⁴. ■

Jerzy Ostrowski
(Warszawa)

Sprawozdanie z konferencji „Województwo poznańskie w XVI w.” – Kościan, 1 lipca 2015 r.

1 lipca 2015 r. w Muzeum Regionalnym w Kościanie odbyła się konferencja pt. „Województwo poznańskie w XVI w.” Spotkanie zostało zorganizowane przez Zakład Atlasu Historycznego Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk oraz Towarzystwo Miłośników Ziemi Kościańskiej przy wsparciu Burmistrza Miasta Kościana i Starosty Kościańskiego oraz współpracy Stadniny Koni w Racocie. W spotkaniu wzięło udział dziesięciu referentów, których wystąpienia podzielono na cztery panele tematyczne.

Konferencję otworzył wygłoszony w ramach pierwszego panelu – dotyczącego szeroko pojętej problematyki województwa poznańskiego

⁴ XXX Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii odbyła się w dniach 13–15 października 2016 r. w Grudziądzu i Toruniu pod hasłem „Kartografia wojskowa krajów Młodszej Europy XVI–XX wieku”.

– referat Tomasza Jurka pt. *Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*. Zostały w nim przedstawione założenia prac słownikowych oraz dzieje wydanych dotychczas zeszytów, z naciskiem na te części słownika, które dotyczą Wielkopolski. Wystąpienie Jerzego Łojki pt. *Sieć miejska województwa poznańskiego w XVI–XVIII wieku w świetle wykazów podatkowych. Problemy interpretacyjne* zostało poświęcone przede wszystkim wskazaniu trudności w wydobywaniu danych ze źródeł, na jakie napotykają historycy zajmujący się siecią miejską dawnej Wielkopolski. W ostatnim referacie tej części, zatytułowanym *Rejestry poborowe województwa poznańskiego z drugiej połowy XVI w.*, Michał Gochna przybliżył ogólną charakterystykę tego typu źródeł na przykładzie województwa poznańskiego oraz zaprezentował przygotowywaną w Zakładzie Atlasu Historycznego IH PAN metodę ich edycji w formie elektronicznej.

Drugi panel dotyczył szlachty zamieszkującej tereny dawnego województwa poznańskiego. Marek Górny w wystąpieniu *Związki rodzinne szlachty powiatów kościańskiego i kcyńskiego w XVI wieku – skala zjawiska, kierunki migracji* przedstawił zawieranie związków małżeńskich między szlachtą tych oddalonych od siebie powiatów. Następnie Paweł Klint w referacie *Szlachta ziemi wschowskiej i jej majątki w drugiej połowie XVI wieku* przedstawił rozwój i wielkość dóbr szlacheckich w najmniejszym powiecie województwa poznańskiego, a poza tym poruszył kwestie dotyczące świadomości przynależności państwowej poszczególnych wschowskich rodów i ich kontaktów ze szlachtą ze Śląska. Panel zakończyła prezentacja dziejów rodu Bojanowskich do przełomu XVI i XVII stulecia, którą przybliżył Grzegorz Nowak w referacie *Bojanowscy vel Parscy na szesnastowiecznym Parsku: dworzanie, poeci, rycerze i infamiści*.

Trzeci z paneli został poświęcony księgom sądowym dawnego województwa poznańskiego oraz problemom ich edycji. W wystąpieniu zatytułowanym *Spoleczeństwo powiatu kościańskiego na podstawie księgi ziemskiej z lat 1401–1402* Krystyna Górńska-Gołaska, przygotowująca do druku edycję kościańskiej księgi ziemskiej z pocz. XV w., zarysowała portret kościańskiej społecz-

ności pojawiającej się na jej kartach. Przedstawiła również problemy tworzenia edycji, głównie dotyczące sporządzenia indeksów. Następnie Marek Słoń w referacie *Najstarsza wschowska księga grodzka (1495–1526) i jej edycja* zaprezentował przygotowywaną przez zespół skupioną wokół Zakładu Atlasu Historycznego IH PAN elektroniczną wersję edycji tego źródła, jej cele oraz metodę.

W ostatniej części konferencji zaprezentowano dwa wystąpienia. Dyrektor Muzeum Regionalnego w Kościanie Dariusz Kram omówił w referacie *Układ przestrzenny szesnastowiecznego Kościana* dzieje miasta na przełomie średniowiecza i nowożytności, prezentując wiadomości o pojawianiu się w źródłach poszczególnych elementów kościańskiej architektury miejskiej. W wystąpieniu Tomasza Związka *Młyny rudne w powiecie poznańskim w XIV–XVI wieku* przedstawione zostały rezultaty badań autora nad osadami kuźniczymi, zarówno pod kątem techniki i sposobu działania kuźnic, jak również ich geograficznego rozmieszczenia na tle osadnictwa dawnego powiatu poznańskiego do końca XVI stulecia.

Po zakończeniu wystąpień w ramach każdego z paneli referenci odpowiadali na pytania i uwagi zgłaszane przez słuchaczy. Najwyższą dyskusję wywołał referat Marka Słonia. Dotyczyła ona przede wszystkim pytania, czym jest edycja źródeł i czym może być dzisiaj w obliczu coraz szybciej rozwijających się technologii i sposobów ich przedstawiania. Odmienne punkty widzenia prezentowali Marek Słoń i Tomasz Jurek. Dyskusja przeniosła się do kularów i trwała jeszcze w przerwie między trzecim a czwartym panelem.

Konferencji towarzyszyła wystawa pt. „Powiat kościański w XVI wieku”, zorganizowana pod kuratelą Michała Gochny, przy współpracy Marka Słonia i Tomasza Paneckiego. Na dziesięciu planszach tematycznych zaprezentowane zostały wyniki badań nad powiatem kościańskim w 2. poł. XVI w. Zobrazowano je w formie map tematycznych i załączonych do nich komentarzy. Na mapach przedstawiono m.in. własność osad, podział parafialny czy wzmianki o ilości rzemieślników wyciągnięte z rejestrów poborowych powiatu kościańskiego z tego okresu.

Na konferencji w Kościanie podjęto przede wszystkim próbę podsumowania dotychczasowych zagadnień związanych z dziejami województwa poznańskiego w XVI w. Nie wyczerpano oczywiście wszystkich tematów – zabrakło chociażby referatów dotyczących poznańskiego Kościoła czy bliższego spojrzenia na inne niż szlachta stany zamieszkujące Wielkopolskę. Wypada mieć nadzieję, że badania nad XVI-wiecznym województwem poznańskim będą miały swoich kontynuatorów. ■

Michał Słomski
(Warszawa)

Sprawozdanie z konferencji „Geografia historyczna. Wyzwania przyszłości” – Łódź, 11–12 czerwca 2015 r.

W dniach 11–12 czerwca 2015 r. na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego odbyła się Krajowa Konferencja z Geografii Historycznej nt. „Geografia historyczna. Wyzwania przyszłości”. Było to już czwarte spotkanie naukowców zorientowanych na problematykę geografii historycznej w Polsce. Pierwsze odbyło się w 1994 r., wraz ze zorganizowaniem w Instytucie Geografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu pierwszej po 42 latach konferencji poświęconej współczesnej problematyce badawczej geografii historycznej osadnictwa w Polsce. Tematyczną kontynuacją tego wydarzenia była II Konferencja z Geografii Historycznej zorganizowana w 2007 r. w Łodzi przez Zakład Geografii Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ oraz Oddział Łódzki Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Kolejną inicjatywą naukową na tym polu była współorganizowana przez Zakład Geografii Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego UŁ oraz Państwową Wyższą Szkołę Zawodową im. Witelona w Legnicy III Konferencja z Geografii Historycznej w 2009 r. nt. „Geografia historyczna jako determinanta rozwoju innych dyscyplin nauki”.

IV Konferencja z Geografii Historycznej, zorganizowana przez Zakład Geografii Historycznej i Dziedzictwa Kulturowego w Katedrze Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ we współpracy z Pracownią Geoinformacji Historycznej KUL oraz Komisją Geografii Politycznej i Historycznej PTG, poświęcona została problematyce aktualnego stanu badań oraz przyszłości geografii historycznej w Polsce. Jej temat: „Geografia historyczna. Wyzwania przyszłości” miał zainspirować do rozważań nad nowymi kierunkami badań geograficzno-historycznych, zarówno na gruncie empirycznym, jak i metodologicznym. Konferencja w Łodzi przyciągnęła liczną grupę uczestników. Wzięli w niej udział nie tylko geografowie i historycy, ale także filozofowie, filolodzy polscy, teolodzy i inni. W czasie 2 dni obrad podzielonych na 8 sesji o różnej tematyce ogłoszono 39 referatów.

Konferencję rozpoczęło oficjalne otwarcie, podczas którego zgromadzonych gości powitali w imieniu organizatorów Marek Sobczyński (Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych UŁ) oraz Bogumił Szady (Pracownia Geoinformacji Historycznej KUL). Następnie odbyła się sesja plenarna, w ramach której ogłoszono referaty o charakterze ogólnym i teoretycznym. Joanna Plit (IGiPZ PAN) zaprezentowała regionalizację współczesnych krajobrazów historyczno-kulturowych Polski, Urszula Myga-Piątek (UŚ) skupiła się na badaniach krajobrazu kulturowego na gruncie geografii historycznej, Bogumił Szady (KUL) mówił o stosunku geografii historycznej do przestrzennego ujmowania zjawisk we współczesnej humanistyce, Marek Słoń (PAN) przedstawił możliwości i bariery na drodze rozwoju geografii historycznej, Leszek Kozłowski (UMK) omówił rolę geografii historycznej w kształtowaniu ładu przestrzennego, natomiast Kazimierz Badziak (UŁ) odniósł się do kwestii domniemanego kryzysu geografii historycznej z perspektywy historyka.

Po krótkiej przerwie rozpoczęła się pierwsza sesja ogólna, której przewodniczył Marek Sobczyński (UŁ). Miała ona charakter szczególny, ponieważ została poświęcona pamięci profesora Mariusza Kuleszy (1950–2014), specjalisty z zakresu geografii miast i geografii historycznej,